

ogled o žoržu bataju

(Moja majka)

jukio mišima

Moja majka jeste delo koje, u svakom pogledu različito od *Gospode Edvarda*, pozajmljuje rizu najklasičnijeg romana. Jedino rizu jer, ako nam dopušta da otkrijemo da je Bataj bio zaljubljen u klasične tehnike romana, tehnike koje su jedine mogle da mu omoguće da dobro izvrši svoj zadatak, ona nam razotkriva u isto vreme da se on zanima samo za probleme koji su potresali samu osnovu od koje su te tehnike zavisile – tako da postoje krajnje težak i, na kraju krajeva, ne baš obilan autor.

Pripovedač je imao sedamnaest godina – bilo je to 1906 – kada mu je umro otac. U stvari, on je uvek mrzeo tog čoveka, mrtvog-pijanog bez prestanka, koji nije prestajao da muči svoju ženu. Buneći se protiv antiklerikalca što je on bio, mladi dečak dospelo je čak dotle da je namerio da se zamonasi. Ali, posle smrti tiranina, on odustaje od svoje namere kako bi živeo s majkom: ona mu je bila doslovno sveta, i ostajao je pred njom van sebe od obožavanja.

Do tada, u njegovim očima, ta majka je bila tužna i čista žrtva očinskog tirančića, tog čoveka koji se unižavao u vinu, kockom i ženama. Uostalom, majka mu je bila blaga i lepa, zvala ga je svojim lepim ljubavnikom – do te mere da je on želeo još samo jedno: postati njen služeći vitez. Dovde je reč samo o povesti kao i ostale, čak i ako u njoj nalazimo više izvršnih poglavlja, lišenih svake nepotrebne retorike, trezvenih i bez učinaka.

Alkoholizma svoje majke, svoje tako lepe i tako tužne majke, pripovedač je, istinu govoreći, bio svestan čak i za života svoga oca. Međutim, kada ovaj umire, majčinska slika potpuno se menja: na zaprepašćenje junaka, ona mu priznaje da je još gora nego što je bio onaj: *gnusan osmeh, izgubljen osmeh moje majke bio je osmeh nesreće*. On naglo otkriva da čitav njegov život zavisi od spletke što su ih zamršili odrasli. »Kasnije je morala da mi kaže ovu reč moga oca: »Baci sve na moja leđa«. Bila je to želja moga oca, koji je razumeo da je, u mojim očima, majka bila nenapadiva, da je po svaku cenu morala da mi ostane.«

Od tog trenutka, istina se postepeno osvetljava. Majka će na kraju, otrovanši se, da umre. A njene poslednje reči, kao vrsta zaveštanja, biće: »Htela bih da me voliš čak i u smrti. Sa svoje strane, volim te sada u smrti. Ali hoću tvoju ljubav samo ako znaš da sam odvratna, i ako me voliš znajući to.«

Ovu povest koja završava u krajnjoj perverziji i potpunom bezumlju (onim prizorom svetog rodoskrvuća u kojem se otkriva duhovno), najbolje bi možda bilo da je prepustimo uživanju čitaoca ne pokušavajući da joj odzvučimo čar novoga. Ali izvesno je da sam, u ovom delu, ispio kao napitak koji je zagasio moju žed – žed koju su savremeni japanski romani bili nespobni da zadovolje.

Ukoliko se istina o majci cepa i predaje, Batajevo pero oslobađa se svog odmerenog držanja i, kao da se predavalo hirurškoj operaciji, ide do granica prekomerja, u isto vreme kada ruši, kako bi bolje dokazao da su to samo dekor, zidove porodičnog salona koji su do tada izgledali tako umirujuć i tako čvrsti: *Hoću da čitam prezir u tvjim očima, prezir i strah*.

Ono što smo tamo upravo čuli jesu poslednje želje koje je izrazila majka, kao majka i kao žena. Uniziti nekog svodi se na to da mu se otvore oči na istinu; a majka, uostalom, ovdje više nije traženje istine, nego samo ovačljenje one istine u koju ona veruje: ukoliko, ona, najzad, treba da bude lično bog. U tome je bez ikakve sumnje osnovna struktura romana Žorža Bataja; i katkad kod njega ponovo nalazimo kao ostatke deizma XVIII veka, ostatke koji navode majku da kaže: *Ukoliko se razvraćujem, osećam se lucidnijom*.

Kakva je, dakle, ona, ta tako iskrena ljubav koja teži da izazove viziju, i da izazove viziju u voljenom sinu? Čak više: ta majka, suštinski, učenica je Safina.

Za mene, čitati roman jeste iskustvo na pola puta od intelektualne čulnosti, traganja i vežbe. Nada i zabrinutost. Ne možemo da sprečimo sebe da se upitamo: »Šta će se sa tim dogoditi?« – ali ipak nada, pošto svakako računamo da raspoložemo odgovorima na: »Zašto? Kako? Šta?«. Te prstoduhne želje čitaoca jesu možda, u osnovi, prvenstvene želje svih onih koji se odaju čitanju romana, ma kakva da je njihova razina. *Bildungsromani* se najčešće predstavljaju u prvom licu u meri u kojoj je ovo najpodesnije da se prenese osećanja čitaocu; metoda koja podrazumeva ova dela sastoji se u tome što se onaj koji čita poistovećuje sa središnjom ličnošću romana, tako da je se, pozivajući se na radoznalost i volju da se sazna, navodi da ponovo opisuje u malo vremena čitav proces po kojem se rasporedio junak, a koji se u stvari proteže na duge godine.

Batajevi romani smeštaju se tačno obrnuto od ove zamisli. Mogli bismo da ih nazovemo *romanima opadanja* (u toku). *Zbog toga nije manje istinito da kompozicija ove dve vrste dela, makar po izgledima, jeste ista. Jer reč je o romanima organizovanim i usredišnjim na zapletu, tako da prisiljavaju čitaoca da iznese na svetlo sopstvena traganja, svoje analize, svoju svest, svoj lirizam i svoje čulnosti, i da ga nužno odvlače u vrstu vizije pošto su ga prisilili da otkrije istinu – istinu koju, bez sumnje, on inače nikad ne bi bio htio da otkrije, a koju više ne može izbeći, vođen tamo kao što jeste mržnjom, drhtajem koji se oslobađa iz dela.*

Šta je onda »majka«? Ona je zavodnica koja krči put ka bogu, pošto se sasvim podrazumeva da je ona sama lično bog. Ali ona je takođe ona zavodnica koja je savršeno svesna toga da put koji nas vodi ka krajnjem razumu

što ga ona ovaploćava jeste put čulnosti; i toga da ovaj poslednji iskršava na ludilo. Okrutna je njena ljubav, ta ljubav koja, ne pomućujući se sama, čini da se partner pomućuje, odvodi ga na obale uništenja i zahteva od njega sa strogošću sve do poslednjeg izbijanja njegovih želja, neka su one želje puti ili duha, bičujući ga bez prestanka kako bi ga naterala da ide napred.

Ali ti još ne znaš što je znam. . . Ova majčina rečenica kao odgovor sinu koji, stigavši do krajnjeg dna uniženja, dolazi k sebi na kraju daha, jeste upravo reč božija.

Ali, s druge strane, pošto je bog (po prirodi?) obdaren izvesnom le-njošću, on se predstavlja pod crtama spore i mirne prostitutke, u kojoj obitava punoća, takve da je opružena na postelji.

Biti primoran da se rodi, da se napreže, biti pogodan do pada, u tome je čovekov deo. Roman, ma kakav da je, nikada neće moći da stvarno opiše tu zastrašujuću lenjost boga kada se u podne opruži. Sudbina romana jeste da obrađuje nemire ljudi stavljajući se na njihovo mesto, nikako na mesto božije. Sve što on može da kaže o ovome uvek će da budu samo razvaline – ostaci onog tananog očaja u kojem se isprepliću ljubav i vrsta pitanja pred apsurdnošću ljudi (u tome i jeste uloga *Moje majke*). Bog je sličan vodenom konju smeštenom u svom tropskom blatu; *tvojoj majci bilo je ugodno samo u kalu*.

Da očajnička vika ljudi da poreknu postojanje boga ne dolazi iz njihova prava srca, Bataj to hladno utvrđuje. Doista, to *pravo srce* jeste ono što u pravom smislu reči zasniava Batajev erotizam. Uostalom, zahvaljujući njemu, nije li nam on otkrio takve ponore do kakvih bi neki običan bečki psihoanalitičar zaista bio nesposoban da dopre?

Žorž Bataj, međutim, ni najmanje ne propušta da se posluži u ovom, u isti mah erotskom i metafizičkom romanu, psihološkim postupcima koje upotrebljava sa sitničavom svesnošću, i koji su nužni za sastavljanje romana dostojnog toga imena. Da, on je romanopisac psiholog kada, na primer, daje da junakinja traži od svog sina da sredi očevu radnu sobu, tako da u njoj otkrije bestidne fotografije. Onda, predviđajući njegovu odvratnost, ona objašnjava: »Duša joj nije mogla da bude mirna dok ne učini da njen sin deli tu odvratnost, tako da je to podeljeno osećanje uzdigne do stanja bezumlja.«

Odmah zatim se i rasprostire slast porediva sa slašću meda; i, kao talasi u jurisu, likuje ljubav van zajedničkih beda, i ona blaga lepota iz koje će izbiti okrutnost.

Da bi primario rasplet (to rodoskrvuće počinjeno između majke i sina), s najvećom pažnjom s kojom može, Žorž Bataj namerno izbegava bez prestanka taj kraj koji je samoubistvo majke. On sugerise da je njegov izvor u grizi savesti što je morala da privuče sina u svoju postelju, i u očajanju koje zbog toga oseća: *ali ja nisam voleo svoju majku, ona nije želela mene*.

No, ovo, upravo, ne predstavlja ništa drugo nego psihološku analizu: to je samo postupak da se uveri čitalac. To bi već bilo nešto kada bi se zadovoljilo da se na tome ostane. Ali Batajeva ambicija svakako nije bila da prsto opiše lični slom: on namerno daje čitaocu da to naslutiti da bi se, pošto je ovog umirio praveći se da mu je pružio ključ, pripremio da ga gurne ka drugom raspletu, ka pravom raspletu (raspletu kao viziji): tom rodoskrvuću duha i duše, koje je, na kraju krajeva, još mnogo čulnije i mnogo unižavajućije nego što bi to bio sam čin rodoskrvuća majke sa njenim sinom.

Majka lično kaže: *porok je u mojim očima kao crno zračenje duha, koje vlada u dubini stvari*. Ova rečenica prethodi onoj koju sam ranije naveo: *ukoliko se razvraćujem, osećam se lucidnijom*. Šta zaista može da bude »čovek« za tu ženu koja je privrženica Lezbosa?

»Čovek nikada nije zaokupio njenu misao, nikada nije prodro osim da joj zagasi žed u pustinji u kojoj je gorela, u kojoj bi bila volela da se, sa njom, tiha lepota bića, bezimena i ravnodušna, prljavo upropasti. Izgleda da je bilo u tom kraljevstvu kojem je pozivala reč Evandjelja: *violenti rapiunt illud*. Moja majka me je namenjivala toj žestini nad kojom je ona vladala.«

Ovaj poslednji monolog iz *Moje majke* zastrašujuće je napet: on govori, u svojoj pravoj dubini, samo onima koji su pročitali celo delo. Namerno na njemu okončavam.

S francuskog: Gordana Stojković

Prevedeno iz: La nouvelle revue française, no 256, 1974.

